

Nyomtatott vagy e-könyv: melyiket válasszuk?

A *Louisianai Állami Egyetem (LSU)* és az *Auburn Egyetem* könyvtáraiban kísérletet folytattak a címben felvetett kérdés tisztázására. A cikk választ keres arra, hogy az olvasók az információk elektronikus vagy nyomtatott formáját részesítik-e előnyben. A könyvtárak fejlesztését, beszerzési politikáját befolyásolja, hogy tudnak-e erre a kérdésre határozottan válaszolni.

Az olvasó döntését befolyásolhatják:

- szakterület, tárgy;
- határidők;
- a könyvtártól való távolság;
- a napszak;
- a felhasználó látásélessége;
- a keresett információ típusa (tájékozódás vagy tüzetes elolvasás).

Az „előnyben részesítést” rugalmasan kell értelmezni. Ebben a tanulmányban a kiindulópont az olvasó választása egy adott szituációban, ami számos tényezőtől függ: van, aki megszokott körülmények között a nyomtatott változatot választaná, de olvasásra akkor jut ideje, amikor a könyvtártól távol, egy laboratóriumban megfigyelést végez, és a holtidőt e-könyvvel hasznosítja.

A szakirodalomban kevés tapasztalati adat van a választásról, némi betekintést a folyóiratokról kapott információk engednek. A korai, 2000 körüli statisztikák azt mutatják, hogy a biológiai-orvosi folyóiratok elektronikus változata keresett volt, ugyanakkor a nyomtatott változat iránt sem csökkent az érdeklődés. A Chicagói Egyetem könyvtárában az e-folyóiratok használatáról végeztek statisztikai felmérést. Mindkét vizsgálat arra utal, hogy a különböző szakterületeken eltérő az olvasók választása. Egy harmadik cikk szerint növekszik az interneten keresett oktatási anyagok száma, és ez előrevetíti az e-dokumentumok jövőbeli fontosságát. A *Nature*-ben közölt beszámolóban pedig a szerző azt bizonyítja, hogy a számítógép-tudománnyal kapcsolatos elektronikus közlemények idézettsége sokkal több, mint a nyomtatottaké. Az

e-könyvek használatában jelentős növekedést akkor tapasztaltak, amikor adataik bekerültek az online katalógusba. Ez azt támasztja alá, hogy a hozzáférhetőség megkönnyítése is befolyásolja az olvasók választását.

A vizsgálat módszere és eredménye

Az LSU könyvtárában a katalógus 3100 olyan egységet tartalmaz, amelynek mind a nyomtatott, mind az elektronikus formája megtalálható a gyűjteményben. A jelen tanulmány céljára szűkítették ezt a kört, és csak azokat az egységeket vették figyelembe, amelyeknél a két változat azonos kiadású, sőt, „fizikai megjelenésük” is egyforma (ugyanannyi kötetből állnak). Kimaradtak a kézikönyvek, a különgyűjtemények és az egyéb, nyomtatott formájukban nem kölcsönözhető könyvek, továbbá azok is, amelyek nyomtatott változata a kísérleti időszak alatt elveszett. Így 2852 „pár” maradt.

A vizsgált gyűjtemény használati adatait 2002. január és 2003. január között havonta összesítették. Feltételezték, hogy nincs jelentős különbség a két megjelenési forma forgalmi adatai között.

A kiindulásul szolgáló hipotézist az eredmények matematikai statisztikai feldolgozása nem erősítette meg. Jelentős különbség mutatkozott a két forma használati adatai között. Az adatok szóródását grafikusan ábrázolva megállapítható, hogy a kapcsolat nem lineáris. Kevés egység gyakori használata tapasztalható mindkét dokumentumtípusnál, de nem szükségszerűen ugyanazon tartalmaknál.

További elemzések

Egy év alatt – ahogy ezt egy nagy egyetemi könyvtárnál fel is lehet tételteni – az állománynak csak kis hányadát használták: a nyomtatott könyvek 29,27%-át és az e-könyvek 19,60%-át. Az e-könyvek száma kevesebb ugyan, de némelyikük olyan

népszerű volt, hogy többen használták, mint nyomtatott párját. Ez általában akkor fordult elő, ha a nyomtatott könyvet nem lehetett kölcsönözni. Több egyetemi könyvtár adatait is figyelembe véve megállapítható, hogy az évenként legalább egyszer használt címek száma sokkal nagyobb ott, ahol a könyvbeszerzést a könyvtárosok tapasztalatai alapján végzik.

A használat időbeli megoszlása

A szerzők azt is vizsgálták, hogyan alakul az e-könyvek használata a tanulmányi időn kívül (két szemeszter között). Más szóval: mennyire használják őket kutatási célokra. A nyomtatott, illetve az e-irodalom használatát havi bontásban bemutató grafikon a tanulmányi időszak menetét tükrözi. A görbék kiugró csúcsai a tavaszi és őszi szakdolgozat-írási időszakokra esnek. Nyár végén és a téli szünetben csökken a használatok száma. A nyomtatott irodalom használatát mutató görbe meglepően azt mutatja, hogy közvetlenül a tavaszi félév befejezése után kiemelkedően sok a nyomtatott irodalom iránti igény. Ez jelentheti azt, hogy ebben az időszakban az egyetem oktatóinak van idejük olvasni, de azt is, hogy a kölcsönzési idő lejártával visszahozott és meghosszabbított könyvek okozzák a görbén a csúcsot. (A kísérlet tervezésekor nem gondoltak arra, hogy különbséget tegyenek a kölcsönzés és a hosszabbítás között. Ennek tisztázása új kísérletet igényel.)

Kiadótípus szerinti értékelés

A kísérletben szereplő dokumentumokat sokfajta kiadó adta ki, amelyeket osztályokba sorolni nehéz

1. táblázat

A dokumentumhasználat megoszlása kiadók szerint

	Címek száma		Nyomtatott használat		E-könyv használata		Mindkettő használata	
	db	%	db	%	db	%	db	%
Egyetemi kiadók	2019	70,79	1233	67,08	793	52,97	2026	60,75
Egyéb kiadók	833	29,21	605	32,92	704	47,03	1309	39,25
Összes kiadó	2852	100	1838	100	1497	100	3335	100

A táblázat adataiból levonható következtetések:

- az egyetemi kiadók adták közre a művek 71%-át;
- számukhoz képest jelentős az „egyéb” kiadók e-könyveinek használata (az összes vizsgált dokumentum 29%-át teszik ki, az e-könyvek használata azonban 47%-os).

feladat lenne. A tanulmány céljára egyszerűsített felosztás készült. „Egyetemi kiadónak” nevezték azokat, amelyek fenntartója egy egyetem, és ide sorolták az akadémiai kiadót (National Academies Press). A többiek (speciális, kereskedelmi célú és nonprofit kiadók) az „egyéb” kategóriába kerültek. A felosztás – még ha nem is tökéletes – értékelhető eredményeket adott (1. táblázat).

Az egyetemi kiadók könyveit használók speciális csoportot alkotnak. Korai lenne azt a következtetést levonni, hogy talán csak nyomtatott könyveket kellene kiadniuk, meghagyva az elektronikus formát a kereskedelmi kiadóknak. E téren is további vizsgálatokra van szükség. Lehetséges, hogy a speciális felhasználói csoport létezésén kívül az is magyarázza a jelenséget, hogy ezeket a könyveket „lineáris” olvasásra használják, míg az egyéb kiadványok tájékoztatás céljára vagy szélesebb körnek alkalmasak.

Tárgy szerinti elemzés

A dokumentumok tárgya is az olvasó választásának egyik tényezője lehet. A leggyakrabban használt dokumentumok tematikus megoszlásából a legnépszerűbb témaköröket mutatja a 2. táblázat a nyomtatott, és a 3. táblázat az e-dokumentumoknál. A tárgyköröket a *netLibrary*-ben használt *BISAC* (*Book Industry Standards and Communications*) segítségével határozták meg. Ezt a taktikát azért választották, hogy kiküszöböljék a nem használt tételek hatását. A kísérletben érintett 44 tárgykör közül a táblázatok a 10 legnépszerűbbet sorolják fel (mindkettőben vastag betűvel szedve azokat, amelyek a másik táblázatban is szerepelnek).

2. táblázat

A tárgykörök szerint legnépszerűbb nyomtatott könyvek

Tárgykör	Címek száma	Használat száma
Irodalom	34	126
Oktatás	26	93
Könyvtartudomány, kiadás, bibliográfiák	12	86
Közgazdaság és üzleti élet	20	80
Filozófia	18	73
Szociológia	16	62
Amerika története	10	54
Politikatudomány	12	46
Orvostudomány, egészségügy, wellness	10	41
Matematika	8	38

3. táblázat

A tárgykörök szerint legnépszerűbb e-könyvek

Tárgykör	Címek száma	Használat száma
Könyvtartudomány, kiadás, bibliográfiák	19	195
Irodalom	38	194
Közgazdaság és üzleti élet	24	120
Biológia, természetrajz, mikrobiológia	8	87
Oktatás	25	77
Szociológia	16	64
Politikatudomány	9	62
Mémöki tudományok	10	53
Orvostudomány, egészségügy, wellness	11	33
Matematika	7	30

A táblázatokból csak óvatos következtetéseket szabad levonni, mivel a vizsgált dokumentumok kiválasztása tárgyukra nem volt tekintettel. A könyvtartudomány népszerűsége mindkét esetben azzal magyarázható, hogy a könyvtári-információtudományi képzésben jelentős a távoktatás aránya. Érdekes, hogy a nem közös témák, mint pl. a biológia, mikrobiológia a tizenhetedik helyet foglalják el a nyomtatott dokumentumok között, míg az e-könyvek listáján a negyedik a látogatottságuk. A filozófia a nyomtatott művek listáján az ötödik, míg az e-könyveken a tizennyolcadik. Az a következtetés mindenképpen leszűrhető, hogy az egyes témakörökben olvasó formátumválasztása erősen különbözik.

Elemzés a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere szerint

A Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress = LC) osztályozási rendszere szerint is vizsgálták a legnépszerűbb, mindkét formában létező 285 címet. Az eredményt a 4. táblázat mutatja. Az osztályokat betűkkel jelölik, a vastag betűs szedés a mindkét formában harmincnál többször használt osztályokat jelzi. A következtetés nagyjából ugyanaz, mint az előző elemzéseknél: a B osztályban (filozófia) például a nyomtatott irodalom kimagasló használatát látni, míg a Z osztályban (elektronika) az e-változat olvasása kiugró.

4. táblázat

A 285 kiválasztott mű kétféle megjelenési formájának megoszlása az LC osztályozási rendszere szerint

LC osztály jele	Nyomtatott forma használata	E-forma használata
B	136	61
C	13	3
D	13	4
E	44	18
F	39	9
G	50	37
H	179	221
J	50	64
K	6	10
L	93	77
N	25	26
P	221	242
Q	121	158
R	41	33
S	0	6
T	38	55
U	0	4
Z	86	195
Összesen	1155	1223

A tanulmány gyenge pontjai

Minthogy az LSU könyvtárában vannak szabadpolcos állományok, a nyomtatott dokumentumok használatát nem lehetett teljességgel követni, az e-könyvek használata pontosan követhető volt. Ezzel csorbult az összehasonlítás pontossága.

Egyik formánál sem figyelhető, hogy az olvasó félperces betekintésre, vagy alapos végigolvasásra kérte-e ki a művet. A nyomtatott dokumentumoknál a használat pontatlan statisztikája sajnos a gyűjteményfejlesztésre hozott döntések alapjául szolgál. Jó lenne olyan információkhoz jutni, hogy ugyanazt az e-könyvet ugyanaz az olvasó hány-szor veszi igénybe. Érdekes lenne az adatoknak az olvasók szintje és típusa szerinti csoportosítása is.

A vizsgálatba a „párokat” a használat alapján választották ki, az eredmények általánosítása azonban az egész állományra könnyen félreértésekhez vezethet. Lehetséges például, hogy egy diák elektronikus szótárt használ, de nyomtatott könyvet szeret olvasni; még sok példát hozhatnánk arra, hogy az eredményeket óvatosan kell értékelni.

Következtetések

A nyomtatott, illetve elektronikus könyvek használata sok tekintetben különbözik. A nyomtatott

anyag használata gyakoribb, de az e-könyvek használata – újdonságuk ellenére – növekszik. Az e-könyvek használata kevesebb címre koncentrálódik, de ugyanazt a könyvet többször olvassák.

Az olvasók bizonyos témákat inkább elektronikus, másokat inkább nyomtatott formában „vesznek kézbe”. Ezt a megfigyelést támasztja alá az osztályozási rendszer szerinti statisztika is. Az eredményben valószínűleg a távoktatási programoknak is szerepük van. A felmérés eredményei segíthetnek az állományfejlesztésben, ha a könyvtárak saját témakörükben tudják alkalmazni őket.

További kutatások deríthetnek fényt arra, hogy a különböző típusú könyvtárakban, különböző típusú és korú felhasználókkal hogyan alakulnak a fenti eredmények.

/CHRISTIANSON, Marilyn–AUCCOIN, Marsha: *Electronic or print books: Which are used? = Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 29. kötet. 1. sz. 2005. p. 71–81./

(Domokos Miklósné)

Egy kiadói szerzői lista és Lotka törvénye

Az *Emerald* kiadó 2003-ban áttekintette szerzői körét, és megvizsgálta, hogy a 20 624 szerző hány-szor írt a kiadó számára. 13 428-an csak egyszer publikáltak (65%), 7216-an több mint egyszer (35%). A többször közlő szerzők megoszlását a közlemények száma szerint az 1. táblázat mutatja.

110-en írtak 16-szor vagy többször (köztük néhány szabadúszó). 418-an írtak 10-szer vagy többször (2%), s 1668-an ötször vagy többször (8%). Ők a leghűségesebb szerzők. Néhányan 100-szor is publikáltak, de ők többnyire társszerzőkként (pl. doktoranduszokkal). A kiadó véleménye az, hogy az elégedett fogyasztó a legvalószínűbb jövőbeli fogyasztó, és könnyebb a terméket eladni a meglévő elégedett fogyasztóknak, mint a nem fogyasztóknak.

Azok a szerzők, akik ugyanannál a kiadónál gyakrabban publikálnak, bizonyos hűséget tanúsítanak a cég iránt. Ők különösen fontosak a kiadónak, mert valószínű, hogy a jövőben is rendelkezésre bocsátják kézírataikat, s így hozzájárulnak a kutatási eredmények beáramlásához. A hűséges szerzők nehezen változtatnak kiadójukon, s érdekében

mintegy promóciós tevékenységet fejtenek ki; másokat is itteni publikálásra biztatnak, a könyvtárakat kiadványaik beszerzésére ösztönzik stb. A kérdés tehát a kiadó szempontjából az, hogyan lehet a szerzőket többszöri publikálásra buzdítani.

1. táblázat

A szerzők és közleményeik száma

A szerzők száma	Írásaik száma
3327	2 (16%)
1437	3 (7%)
782	4 (4%)
487	5
297	6
218	7
149	8
99	9
95	10
79	11
45	12
37	13
31	14
30	15